

o české (nejen) agrární dějiny jak pro autorovu výbornou orientaci v rozsáhlé zahraniční produkci a v problémech, které v ní jsou řešeny, tak i pro konkrétní výsledky jeho analýzy, nabízející bohatý srovnávací materiál i zajímavé podněty pro další bádání. Autor snad mohl více přihlédnout k některým významnějším pracím českých autorů (Procházka, Matlas, etnografická literatura), vzhledem k celkově vynikající kvalitě práce mu to však každý rád odpustí. Snad jen české literatuře mohl alespoň přiznat, že se v ní nikdy důsledně neujaly zjednodušující teze německých historiků a demografů o významu jednonástupnictví. Je možno jen přivítat, že se po přechodném útlumu z devadesátých let způsobeném jednostranným zájmem o témata, jež byla před rokem 1989 tabu, obraz českého venkova díky recentním pracím řady historiků opět obohacuje o nové pohledy. Doufejme, že tento trend bude pokračovat i v příštích letech.

Eduard Maur

Jiří M. HAVLÍK, *Jan Fridrich z Valdštejna. Arcibiskup a mecenáš doby baroka, Praha, Vyšehrad, 2016, ISBN 978-80-7429-628-4, 280 s.*

Nová biografie Jana Fridricha z Valdštejna přispívá k žánru, dosud v české moderní historiografii poměrně málo zastoupenému, totiž žánru biografie církevních osobností. Navzdory opravdové renesanci zájmu o církevní dějiny, zejména doby pobělohorské, totiž moderní monografie biskupů a arcibiskupů českých zemí, kromě prací Alessandra Catalana, Tomáše Parmy či Radmily Pavlíčkové, de facto dosud chybějí. Jiří M. Havlík tuto mezeru zaplňuje způsobem dosti zdařilým.

Volbu právě Valdštejna pro biografické zpracování opravňuje již arcibiskupův význam pro rekatolizaci Čech i pro katolickou literaturu, ale — a v tom je Havlíkův pohled především nový — i jeho dosud nedoceněná úloha v politických kláních mezi papežskou kurií, císařským dvorem, respektive na českém zemském sněmu. Jistě ji vysvětluje také bohatý pramenný materiál dochovaný k této osobnosti i hluboká proměna české církevní a politické scény sedmdesátých let 17. století.

Knih je koncepčně velmi dobře vystavěna. Autor hned úvodem přiznává, že se věnuje především vybraným aspektům Valdštejnovy osobnosti — nejde mu tolik o samotnou církevní správu či o jeho mecenát, ostatně již dost zpracovaný historiky umění, ale spíše o jeho typickou kariéru mladšího šlechtického syna, který systematicky stoupá po příčkách církevní hierarchie, o jeho působení při rekatolizaci, jeho roli jako vrchnosti a církevního politika v rámci stavovské společnosti. Havlík důsledně využívá snad všechen dostupný materiál, především provenience české a rakouské. Velkou pozornost věnuje pramenům a kontextu italskému, který je pro výzkum tohoto období naprosto nezbytný.

V úvodu své práce autor zmiňuje pouze několik zásadních, pro sebe inspirativních biografii prelátů, s nimiž se vyrovnává. Domnívám se, že by bylo dobré zohlednit i některé podnětné práce francouzské či anglosaské církevní biografie či vůbec dějepiscectví (Louis Châtellier, Jean Delumeau, Alain Tallon). Snad by mohl větší pozornost věnovat svým metodám: hluboké pramenné sondě, rozmanitým přístupům

sociální historie, zejména analýze sociálních sítí, kontaktů a strategií a důkladné prosopografii. Havlík zohledňuje i duchovní souvislosti osobnosti a zabývá se taktéž tématy teologickými či uměleckohistorickými. Bylo by možné doplnit odkaz na práce Marie-Elizabeth Ducreux, důležité pro pohledy na české církevní a duchovní dějiny právě v době druhé poloviny 17. století, stejně jako Oliviera Chalina.

Poněkud mi chybí soustavný přehled dosavadní literatury a nějaká obecnější charakteristika Valdštejnovy korespondence, z níž autor především vychází, a také obecnější zhodnocení množství dochovaných pramenů, jež mnohdy Havlík viděl nepochybně jako vůbec první z badatelů. Jistě by byl instruktivní i pro další badatele, ovšem chápu, že podobný rozbor nezapadá do koncepce knih nakladatelství Vyšehrad, zaměřených spíše na širší čtenářskou veřejnost. Stejně tak by bylo dobré poznamenat něco i o arcibiskupově kanceláři a způsobech komunikace (jak fungovali jeho poslové, jak vůbec zajišťoval komunikaci s Římem atd.).

Kapitola „Mládí a zrání Jana Fridricha z Valdštejna“ skvěle načrtává sociální sítě, do nichž se Valdštejn narodil a v nichž působil. Faktograficky podrobný výklad je však místy až nepřehledný. Snad by porozumění prospělo podání životopisných medailonků těch nejdůležitějších osob, ať už šlechticů, nebo v textu opakovaně zmiňovaných duchovních, nebo i rodokmenu ukazujícího přehledněji zejména valdštejnsko-šternberské vazby. Dále autor přináší chronologicky komponovaný životopis, velmi pečlivě zpracovaný, třebaže v něm poněkud postrádám větší pozornost Valdštejnovu duchovnímu zázemí a životu (děje se tak až na konci knihy). Valdštejnovu knihovnu lze ovšem rekonstruovat jen zčásti, žádné jeho deníky se nezachovaly. V pramenech zatím nelze nalézt nějakou stopu, zda se arcibiskup ztotožňoval spíše s českým či německým etnikem. Spíše se zdá, že to byla typicky raně novověká kosmopolitní osobnost, která se vztahovala především ke své roli církevního preláta, případně k Českému království jako zemi. Valdštejn sám psal německy, latinsky a italsky, z korespondence adresované jemu se dá soudit, že ovládal i francouzštinu. Jeho znalostem češtiny naznačují jen zmínky jeho současníků.

Možná by bylo dobré věnovat větší pozornost bratrům Jana Fridricha, když se autor soustředěně zabývá Šternberky, lze tu ovšem odkázat na nedávno vydanou monografii Jiřího Hrbka.¹ Někde by snad prospěla i podrobnější charakteristika prostředí a osobností, jež Valdštejna formovaly (Havlík se omezuje hlavně na jezuitu Jana Tannera). Více bychom se mohli dozvědět také např. o vídeňském jezuitském gymnáziu, papežském dvoře a mechanismech jeho fungování, jež (zvláště laickému) čtenáři nemusí být vždy jasné — přitom se autor velmi detailně zabývá okolnostmi např. jednotlivých papežských voleb. Zajímavé by snad bylo sledovat při popisu Valdštejnova společenského vzestupu a četných cest také otázku, kde na ně vlastně bral prostředky — lze to sledovat z dochovaných pramenů, jsou nějak doloženy toky jeho peněz, které přicházely pravděpodobně především od jeho rodiny? Úctů k Valdštejnovým cestám se ale mnoho nezachovalo.

Poněkud problematičtější se mi jeví oddíl věnovaný rekatolizaci na Valdštejnově panství Duchcov — autor tu poněkud nesoustavně pracuje s pojmy „utrakvista“, „protestant“ či „luterán“ (soudím, že kostel ve Hrobu náležel luteránům, nikoli utrakvis-

1 Jiří Hrbek, *Barokní Valdštejnové v Čechách. 1640–1740*, Praha 2013.

tům, s. 55). Tato pasáž je poněkud sporná i proto, že vychází vlastně z perspektivy bojovníků proti nekatolíkům, aniž by to přiznala: autor tu cituje jen archivní uložení, nikoli typ pramene, což také poněkud zkresluje výpovědní hodnotu této pasáže, a nedůsledně cituje prameny ke sporům duchcovských poddaných s vrchností. Havlík poté poměrně rychle přechází k problematice „olomouckých heretiků“, přičemž svým exkurzem možná příliš odbíhá od hlavní linie výkladu, což je ovšem dáno jeho dosavadním hlubokým zájmem o osobnost a dílo Valdštejnova blízkého spolupracovníka Jana Tannera. Jistě by bylo vhodné zde zobecnit nikoli jednoznačnou situaci, kdy i věrný stoupenec rekatolizace jako Tanner může být podezřelý z hereze, což by mělo paralely přinejmenším ve francouzském prostředí. Havlík si je přitom vědom francouzských podobností na jiných místech své práce, při líčení boje prelátů s korunou o formu daňového zatížení. Obecnější platnost má také dobově příznačná praxe nakládání s beneficií, která naprosto nerespektovala, aspoň ve vyšších úrovních církevní správy, pravidla daná tridentským koncilem, jak ukazují „hrátky“ o beneficia ve vratslavských církevních institucích či Valdštejnovo trvajícím mnohoobročnictvím. Ovšem ve srovnání s jeho současníky jeho hromadění beneficií, ani jeho brzký vstup na biskupský stolec nebyl výjimkou.

Pozoruhodné jsou peripetie, jež musel Valdštejn podstoupit při nástupu na biskupský stolec v Hradci Králové — snad by jejich pochopení prospělo připomenutí obdobných problémů, jimiž procházela v té době i obtížně se ustavující diecéze litoměřická. Dokonalá znalost pramenů autora poněkud odvádí od hlavní linie výkladu, např. podává řadu podrobností o úvahách o zřízení biskupství v Klatovech — důležité je to ovšem proto, že Valdštejn se tady vědomě odchýlil od politiky svých předchůdců. Havlík potom popisuje pokusy arcibiskupa Sobka dostavět chrám sv. Víta a přechází již k okolnostem Valdštejnova nástupu a intronizace. Její ceremoniál byl jistě okázalejší než ty předchozí; snad by se hodilo naznačit i trvalé stránky tohoto rituálu, případně specifika, k nimž došlo u Valdštejna. Autor pak přechází, v návaznosti na chronologický sled výkladu, k problematice překladů Písma do češtiny, zbožných knížek a misí. Podrobně sleduje finanční souvislosti rekatolizace, osudy arcibiskupského statku v Janovicích nad Úhlavou, cenným exkurzem do dobové každodennosti je líčení morové epidemie v Praze roku 1680. Naprosto skvělá je analýza několika sněmovních jednání i souvislostí turecké hrozby a daní na ně odváděných. Havlík zde sice znovu nutně poněkud odbíhá od samotného Valdštejna, otevírá však dosud neznámé dobové souvislosti a stránky českých dějin. Velmi důležité je také jeho shrnutí Valdštejnovy právní a politické mentality, podané s pochopením k dobovým okolnostem (s. 185).

Ačkoli se jedná o populární monografii, měl by autor připomenout, že prameny důsledně transkribuje (a tam, kde je to třeba, je sám velmi zdařile překládá do češtiny). Některé informace by zasloužily jasnějšího vysvětlení: např. Matthey byl školeným malíř, ale působil hlavně jako architekt (s. 52). Nesouhlasím úplně s tím, že by násilná rekatolizace přešla v umírněnou formu po skončení třicetileté války (s. 7); přece jen se domnívám, že oba přístupy koexistovaly v českém prostředí již od Bílé hory. Větší pozornost by si snad zasloužil Valdštejnův vztah ke křižovníkům s červenou hvězdou: Valdštejnovo spíše formální působení v řádu je tu připomenuto, jako i v dosavadní literatuře, jen v souvislosti s jeho nástupem do funkce velmistra a přestavbou

kostela sv. Františka Serafínského. Bylo by třeba vzpomenout, že problematika postulovaných velmistřů komplikovala vztah křížovníků a arcibiskupství i v předchozích desetiletích. Havlík si je vědom poměru arcibiskupa k řadě dalších řeholních řádů, ale zaměřuje svou analýzu především na jezuity. Velkým neprobádaným tématem pak zůstávají spory arcibiskupství s jednotlivými církevními řády o farnosti, jehož zohlednění by ovšem přerostlo nutně daný možný rozsah knihy.

Práce je psána velmi kultivovaným jazykem a najdeme v ní jen velmi málo překlepů,² vzorný je poznámkový aparát.³ V případě diecézního archivu ve Vratislavi není uvedeno, s jakým fondem autor přesně pracoval. Vhodné by bylo vysvětlit pojmy, známé spíše jen církevním historikům (auditor u římské rotý atd.), jinde ale autor čtenáře pojmy církevní problematiky provází dost podrobně (*excommunicatio ipso facto*). Některé kapitoly uzavírají krátká shrnutí, někde by bylo dobré je doplnit a jednotlivé pasáže mezi sebou snad trochu stylisticky lépe propojit a podřídít jednotnější biografické lince výkladu.

Autora v jeho práci opravdu vedou prameny (protože o předchozí literaturu se většinou nemůže opírat) a dokáže se velmi obratně pohybovat v rozmanitých tématech, jako jsou církevní politika, teologické spory, vztah města a biskupství či okolnosti překladů biblického textu. Jiří M. Havlík, jak sám postuluje, nabízí nové, ideologií nezatížené a pramenně výborně podložené pohledy na dobu pobělohorskou. Lze jen podotknout, že obsah knihy úplně nevystihuje její podtitul: mnohem víc než o J. F. z Valdštejna — mecenášovi je totiž spíše řeč o Valdštejnovi — církevním politikovi a duchovním, s minuciézní analýzou jeho kariérního vzestupu a společenských styků, jež jeho působení určovaly. Autor sice vědomě rezignuje na ukázání Valdštejna v jeho úplnosti — na druhou stranu ale jeho práce není zdaleka jen životopisem. Havlík totiž podává komplexní pohled na církevní poměry daného období a rozrušuje zažitou představu o již „hotové katolické“ společnosti druhé poloviny 17. století. Jeho kniha přerůstá do zdařilé fresky doby a dobových mechanismů vytváření vztahů, jednání a vyjednávání a skýtá nové pohledy na stále dynamický vztah státu a církve v době raného novověku.

Jan Zdichynec

Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích IV/1: Kongregace a řeholní společnosti, Praha, Libri, 2016, 222 s., ISBN 978-80-7277-545-3*

Svazek věnovaný kongregacím a řeholním společností je další částí objemné encyklopedie o řeholních řádech a institucích katolické církve v českých zemích, na které

2 Např. „Padeborn“ na s. 14; AGUP místo APUG na s. 18; „Valdštejské spiknutí“ není třeba psát s velkým -v- (s. 22); „Aphitheatrum“ (pozn. 48).

3 Lze snad jen upozornit na různé způsoby citování Hájkovy kroniky — na s. 117 autor odkazuje na dobový tisk, na s. 204 na moderní edici, je ovšem zřejmé, že tak činí v různých souvislostech a pro osvětlení různých okolností.